Téma 6.: Ověřování normality dat, výběry z alternativního rozložení

Kolmogorovův – Smirnovův test normality dat

Testujeme nulovou hypotézu, která tvrdí, že náhodný výběr $X_1, ..., X_n$ pochází z normálního rozložení s parametry μ a σ^2. Distribuční funkci tohoto rozložení označme $\Phi_T(x)$. Nechť $F_n(x)$ je výběrová distribuční funkce. Testovou statistikou je statistika $D_n = \sup_{-\infty < x < \infty} |F_n(x) - \Phi_1(x)|$.

Nulovou hypotézu zamítáme na hladině významnosti α, když $D_n \geq D_n(\alpha)$, kde $D_n(\alpha)$ je tabelovaná kritická hodnota.

V případě, že neznáme parametry μ a σ^2 normálního rozložení (což je nejčastější případ), změní se rozložení testové statistiky D_n. V takovém případě jde o Lilieforsovu modifikaci Kolmogorovova – Smirnovova testu. Příslušné modifikované kvantily byly určeny pomocí simulačních studií.

Poznámka ke K-S testu ve STATISTICE

Test normality poskytuje hodnotu testové statistiky (ozn. max D) a dvě p-hodnoty. (p-hodnota vyjadřuje pravděpodobnost, s jakou číselné realizace $x_1, ..., x_n$ náhodného výběru $X_1, ..., X_n$ podporují nulovou hypotézu, je-li pravdivá. P-hodnotu porovnáváme s námi zvolenou hladinou významnosti α. Jestliže p-hodnota $\leq \alpha$, pak H_0 zamítáme na hladině významnosti α, je-li p-hodnota $> \alpha$, pak H_0 nezamítáme na hladině významnosti α.) První p-hodnota se vztahuje k případu, kdy střední hodnotu μ a rozptyl σ^2 známe předem, druhá (ozn. Lilieforsovo p) se vztahuje k případu, kdy μ a σ^2 neznáme. Objeví-li se ve výstupu p = n.s. (tj. non significant), pak hypotézu o normalitě nezamítáme na hladině významnosti 0,05.

Shapirův – Wilkův test normality dat

Testujeme hypotézu, která tvrdí, že náhodný výběr $X_1, ..., X_n$ pochází z rozložení $N(\mu, \sigma^2)$. Test je založen na zjištění, zda body v Q-Q grafu jsou významně odlišné od regresní přímky proložené těmito body.

(S-W test se používá především pro výběry menších rozsahů, $n < 50$, ale nyní již existuje modifikace pro velká n. V systému STATISTICA je implementováno rozšíření na n kolem 5000.)

Test dobré shody pro normální rozložení

Testujeme hypotézu, která tvrdí, že náhodný výběr $X_1, ..., X_n$ pochází z normálního rozložení s distribuční funkcí $\Phi(x)$.

- Data rozdělíme do r třídicích intervalů $\langle u_j, u_{j+} \rangle$, j = 1, ..., r.
- Zjistíme absolutní četnost n_j j-tého třídicího intervalu.
- Vypočteme pravděpodobnost p_j, že náhodná veličina X s distribuční funkcí $\Phi(x)$ se bude realizovat v j-tém třídicím intervalu. Platí-li nulová hypotéza, pak $p_j = \Phi(u_{j+1}) - \Phi(u_j)$.
- Vypočteme testovou statistiku: $K = \sum_{j=1}^{r} \frac{(n_j - np_j)^2}{np_j}$. Platí-li nulová hypotéza, pak $K \approx \chi^2(r-1-k)$, kde k je počet odhadovaných parametrů normálního rozložení. (Obvykle z dat z dat odhadujeme střední hodnotu i rozptyl, tedy k = 2.)
- Stanovíme kritický obor $W = \langle \chi^2_{1-\alpha}(r-1-k), \infty \rangle$
- Nulovou hypotézu zamítáme na asymptotické hladině významnosti α, když $K \in W$.

(Aproximace se považuje za vyhovující, když $np_j \geq 5$, j = 1, ..., r.)

Upozornění: Hodnota testové statistiky K je silně závislá na volbě třídicích intervalů. Navíc při nesplnění podmínky $np_j \geq 5$, j = 1, ..., r je třeba některé intervaly slučovat, což vede ke ztrátě informace.

Úkol : U 45 studentek VŠE v Praze byla zjišťována výška a obor studia (1 – národní hospodářství, 2 – informatika). Hodnoty jsou uloženy v souboru vyska.sta. Pomocí Lilieforsovy modifikace K-S testu, pomocí S-W testu a pomocí testu dobré shody testujte na hladině významnosti 0,05 hypotézu, že data pocházejí z normálního rozložení. Pomocí N-P grafu posuďte vizuálně předpoklad normality.

Návod:

1. způsob provedení Lilieforsova a S-W testu: Statistiky – Základní statistiky/tabulky – Tabulky četností – OK – Proměnné X – OK – Normalita – zaškrtneme Lilieforsův test a S-W test – Testy normality.

	Testy normality (vyska.sta)				
Proměnná	N	max D	Lilliefors p	W	p
X: vyska	48	0,155621	p < ,01	0,965996	0,176031

Výstupní tabulka obsahuje počet pozorování, hodnotu testové statistiky Lilieforsovy modifikace K-S testu (max D = 0,155621), p-hodnotu (p < 0,01), testovou statistiku S-W testu (W = 0,965996) a odpovídající p-hodnotu (p = 0,176031). Vidíme, že Lilieforsův test zamítá hypotézu o normalitě na hladině významnosti 0,05, zatímco S-W test nikoli.

2. způsob provedení Lilieforsova a S-W testu: Statistiky – Základní statistiky/tabulky – Popisné statistiky – OK – Proměnné X – OK – Normalita – zaškrtneme K-S test & Lilieforsův test a S-W test – Tabulky četností (nebo Histogram).

	Tabulka četností: X: vyska (vyska.sta) K-S d=,15562, p<,20 ; Lilliefors p<,01 Shapiro-Wilks W=,96600, p<,17603					
Kategorie	Četnost	Kumulativní četnost	Rel.četn. (platných)	Kumul. % (platných)	Rel.četn. všech	Kumul. % všech
150,0000<x<=155,0000	1	1	2,08333	2,0833	2,08333	2,0833
155,0000<x<=160,0000	2	3	4,16667	6,2500	4,16667	6,2500
160,0000<x<=165,0000	11	14	22,91667	29,1667	22,91667	29,1667
165,0000<x<=170,0000	22	36	45,83333	75,0000	45,83333	75,0000
170,0000<x<=175,0000	5	41	10,41667	85,4167	10,41667	85,4167
175,0000<x<=180,0000	5	46	10,41667	95,8333	10,41667	95,8333
180,0000<x<=185,0000	2	48	4,16667	100,0000	4,16667	100,0000
ChD	0	48	0,00000		0,00000	100,0000

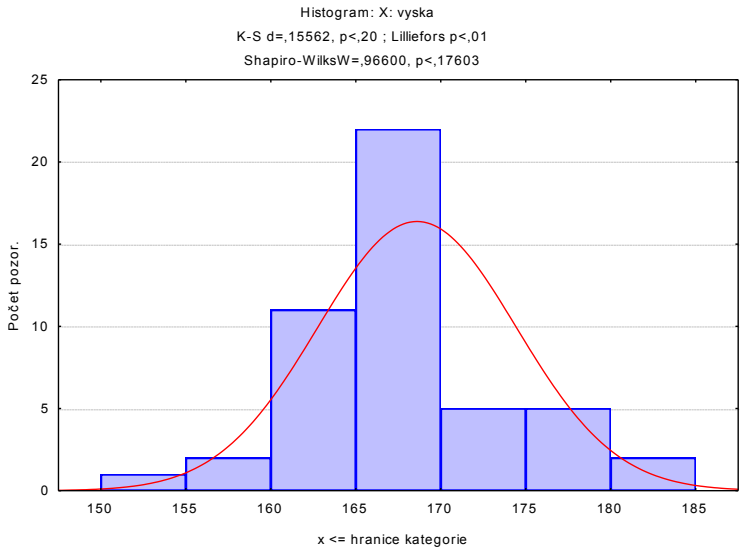

V tomto případě dostaneme v záhlaví tabulky či histogramu stejné informace jako pomocí předešlého způsobu.

1. způsob provedení testu dobré shody: Statistiky - Prokládání rozdělení – ponecháme implicitní nastavení na normální rozložení – OK – Proměnná X – OK – na záložce Parametry změníme Počet kategorií na 7 (podle Sturgesova pravidla) – Výpočet.

	Proměnná: X, Rozdělení: Normální (vyska.sta) Chí-kvadrát = 1,09280, sv = 1 (uprav.) , p = 0,29585							
Horní hranice	Pozorované Četnosti	Kumulativ. Pozorované	Procent Pozorované	Kumul. % Pozorované	Očekáv. Četnosti	Kumulativ. Očekáv.	Procent Očekáv.	Kumul. % Očekáv.
<= 157,14286	1	1	2,08333	2,0833	1,19706	1,19706	2,49387	2,4939
162,28571	6	7	12,50000	14,5833	5,51484	6,71189	11,48924	13,9831
167,42857	12	19	25,00000	39,5833	13,46220	20,17409	28,04624	42,0293
172,57143	19	38	39,58333	79,1667	15,89146	36,06555	33,10721	75,1366
177,71429	6	44	12,50000	91,6667	9,07700	45,14255	18,91042	94,0470
182,85714	2	46	4,16667	95,8333	2,50365	47,64620	5,21594	99,2629
< Nekonečno	2	48	4,16667	100,0000	0,35380	48,00000	0,73708	100,0000

Při tomto roztřídění dat do 7 intervalů nejsou splněny podmínky dobré aproximace, ve třech intervalech jsou teoretické četnosti pod 5. Změníme tedy dolní mez na 159 a horní na 178.

	Proměnná: X, Rozdělení: Normální (vyska.sta) Chí-kvadrát = 3,85268, sv = 4, p = 0,42631							
Horní hranice	Pozorované Četnosti	Kumulativ. Pozorované	Procent Pozorované	Kumul. % Pozorované	Očekáv. Četnosti	Kumulativ. Očekáv.	Procent Očekáv.	Kumul. % Očekáv.
<= 161,71429	3	3	6,25000	6,2500	5,722996	5,72300	11,92291	11,9229
164,42857	7	10	14,58333	20,8333	5,675946	11,39894	11,82489	23,7478
167,14286	9	19	18,75000	39,5833	7,862633	19,26157	16,38048	40,1283
169,85714	11	30	22,91667	62,5000	8,812455	28,07403	18,35928	58,4876
172,57143	8	38	16,66667	79,1667	7,991516	36,06555	16,64899	75,1366
175,28571	3	41	6,25000	85,4167	5,863558	41,92910	12,21575	87,3523
< Nekonečno	7	48	14,58333	100,0000	6,070896	48,00000	12,64770	100,0000

V tomto případě jsou podmínky dobré aproximace splněny. Testová statistika se realizuje hodnotou 3,85268, p-hodnota je 0,42631, tedy na asymptotické hladině významnosti 0,05 hypotézu o normalitě nezamítáme. Podívejme se ještě na histogram s proloženou Gaussovou křivkou: Na záložce Základní výsledky zvolíme Graf pozorovaného a očekávaného rozdělení.

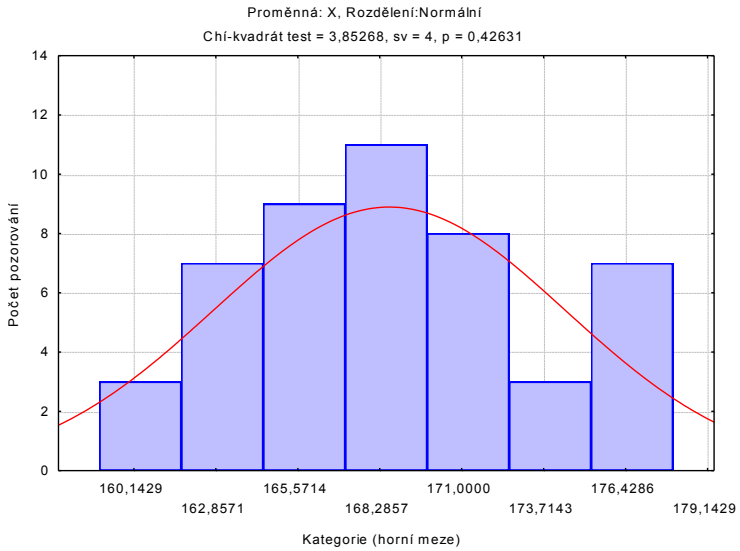

Je nutné upozornit,že při jiné volbě třídicích intervalů můžeme dostat zcela odlišné výsledky – vyzkoušejte sami.

2. způsob provedení testu dobré shody: ukážeme na jiném příkladu. Byl pořízen náhodný výběr rozsahu n = 100. Jeho číselné realizace byly roztříděny do 5 ekvidistantních třídicích intervalů o délce 0,04, přičemž dolní mez prvního třídicího intervalu je 3,92. Absolutní četnosti jednotlivých třídicích intervalů jsou: 11, 20, 44, 19, 6. Výběrový průměr se realizoval hodnotou m = 4,02 a výběrová směrodatná odchylka hodnotou s = 0,04. Na asymptotické hladině významnosti 0,05 testujte hypotézu, že náhodný výběr pochází z normálního rozložení.
Návod: Vytvoříme nový datový soubor o čtyřech proměnných X_1, X_2, nj, npj a pěti případech. Do proměnné X_1 napíšeme dolní meze třídicích intervalů (tj. 3,92 3,96 4 4,04 4,08), do proměnné X_2 napíšeme horní meze třídicích intervalů (tj. 3,96 4 4,04 4,08 4,12), do proměnné nj napíšeme pozorované četnosti (tj. 11 20 44 19 6) a konečně do proměnné npj uložíme teoretické četnosti tak, že do Dlouhého jména této proměnné napíšeme
=100*(INormal(X2;4,02;0,04)-INormal(X1;4,02;0,04))
Statistiky – Neparametrická statistika – Pozorované vs. očekávané $\chi 2$ – OK – Proměnné – Pozorované četnosti nj, očekávané četnosti npj – OK – Výpočet.

Pozorované vs. očekávané četnosti (Tabulka26)
Chi-Kvadr. = 6,706286 sv = 4 p = ,152251
POZN.: Nestejné součty pozor. a oček. četností

Případ	pozorov. nj	očekáv. npj	P - O	(P-O)^2 /O
C: 1	11,0000	6,05975	4,94025	4,027562
C: 2	20,0000	24,17303	-4,17303	0,720398
C: 3	44,0000	38,29249	5,70751	0,850706
C: 4	19,0000	24,17303	-5,17303	1,107030
C: 5	6,0000	6,05975	-0,05975	0,000589
Sčt	100,0000	98,75807	1,24193	6,706286

Testová statistika K se realizuje hodnotou 6,706286, avšak zde je uveden počet stupňů volnosti 4, což není v pořádku, neboť r-k-1 = 5 – 2 – 1 = 2. Odpovídající asymptotická p-hodnota není tedy spočtena správně. Otevřeme nový datový soubor o jedné proměnné a jednom případu a do jejího Dlouhého jména napíšeme =2*min(IChi2(6,706286;2);1-IChi2(6,706286;2))

Dostaneme p-hodnotu 0,069949, tedy na asymptotické hladině významnosti 0,05 hypotézu o normalitě nezamítáme.

Vykreslení N-P plotu pro data o výšce studentek: Grafy – 2D Grafy – Normální pravděpodobnostní grafy – Proměnná X – odškrtneme Neurčovat průměrnou pozici svázaných pozorování, zaškrtneme S-W test – OK

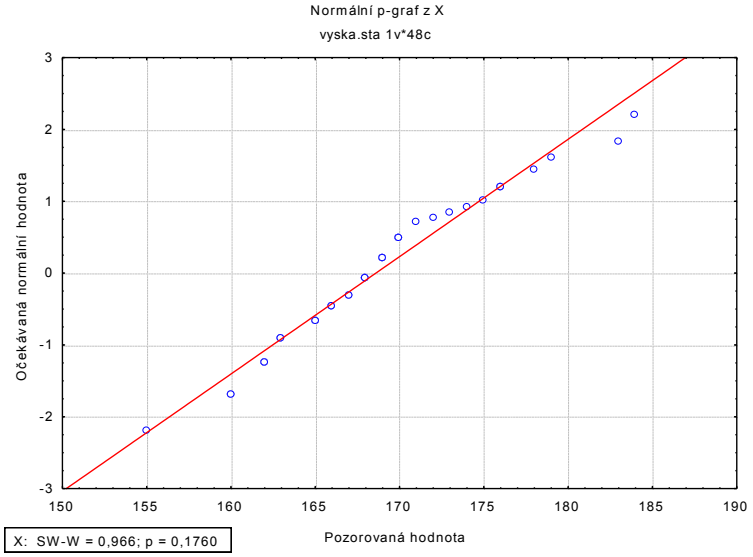

Body se vyskytují v celkem těsné blízkosti přímky, lze je tedy považovat za realizace náhodného výběru z normálního rozložení.

Upozornění: K-S test a S-W test lze provést i při kreslení histogramu. Při vytváření histogramu zaškrtneme na záložce Detaily K-S test a S-W test.

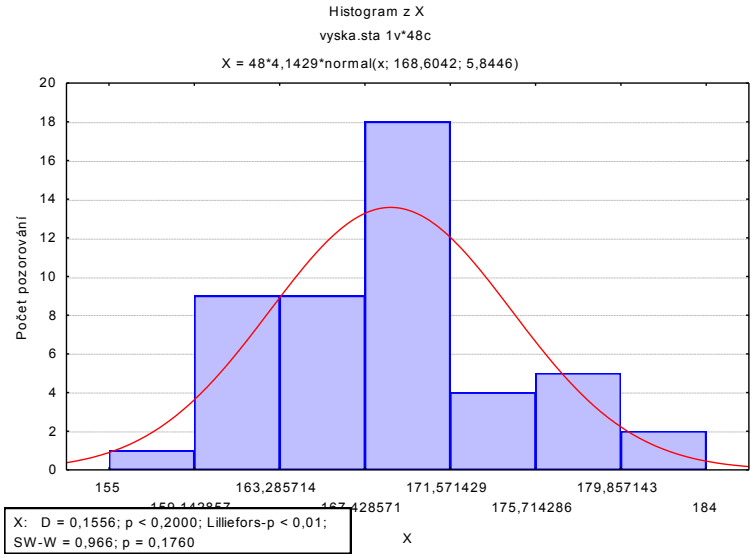

Samostatný úkol: Testy normality a grafické ověření normality proveďte jak pro výšky studentek oboru národní hospodářství, tak pro výška studentek oboru informatiky.

Pro kontrolu:

Výsledky pro obor národní hospodářství:

Proměnná	Testy normality (vyska.sta) Zhrnout podmínku: z=1 N	max D	Lilliefors p	W	p
X: vyska	28	0,167473	p < ,05	0,970969	0,606793

Vidíme, že Lilieforsova varianta K-S testu zamítá hypotézu o normalitě na hladině významnosti 0,05 (p-hodnota je menší než 0,05), zatímco S-W test hypotézu o normalitě nezamítá (p-hodnota je větší než 0,05).

Výsledky pro obor informatika:

Proměnná	Testy normality (vyska.sta) Zhrnout podmínku: z=2 N	max D	Lilliefors p	W	p
X: vyska	20	0,172301	p < ,15	0,922747	0,111924

V tomto případě ani jeden z testů hypotézu o normalitě nezamítá na hladině významnosti 0,05.

Upozornění: V archivu závěrečných prací https://is.muni.cz/auth/th/77721/prif_m/ je uložena diplomová práce Dominika Grůzy „Ověřování normality“.

Úlohy o výběrech z alternativního rozložení

Úkol 1.: Vlastnosti výběrového průměru z alternativního rozložení

Mezi americkými voliči 60% osob volí republikány a 40% demokraty. Jaká je pravděpodobnost, že v náhodném výběru 100 amerických voličů budou voliči republikánů v menšině? Výpočet proveďte jak přesně, tak pomocí aproximace normálním rozložením.

Návod:

$X_1, ..., X_{100}$ je náhodný výběr z A(0,6), $X_i = 1$, když i-tá osoba volí republikány, $X_i = 0$ jinak, i = 1, ..., 100. Zavedeme statistiku $Y_{100} = X_1 + ... + X_{100}$, $Y_{100} \sim Bi(100; 0,6)$ (viz skripta Teorie pravděpodobnosti a matematická statistika, sbírka příkladů, příklad 8.10.),

$E(Y_{100}) = n\vartheta = 100.0,6 = 60$, $D(Y_{100}) = n\vartheta(1-\vartheta) = 100.0,6.0,4 = 24$ Označme $\Phi_{100}(y)$ distribuční funkci náhodné veličiny Y_{100}, $\Phi_{100}(y) = \sum_{t=} \binom{100}{t}),6^{t}0,4^{100-}$.

Přesný výpočet: $P(Y_{100} < 50) = P(Y_{100} \leq 49) = \Phi_{100}(49) = 0,016761686$.

Vytvoříme datový soubor o jedné proměnné a o jednom případu. Do Dlouhého jména této proměnné napíšeme =IBinom(49;0,6;100). Funkce IBinom(x;p;n) počítá hodnotu distribuční funkce rozložení Bi(n,p) v bodě x.

Přibližný výpočet: užijeme důsledek Moivreovy - Laplaceovy integrální věty (viz skripta Základní statistické metody, věta 6.3.1.1.). Nejdříve ověříme splnění podmínky dobré aproximace $n\vartheta(1-\vartheta) = 100.0,6.0,4 = 24 > 9$. Podmínka je splněna.

$P(Y_{100} < 50) = P(Y_{100} \leq 49) \approx \Phi(49)$, kde $\Phi(49)$ je hodnota distribuční funkce rozložení N(60; 24) v bodě 80.

Vytvoříme datový soubor o jedné proměnné a o jednom případu. Do Dlouhého jména této proměnné napíšeme =INormal(49;60;sqrt(24)).

Zjistíme, že $\Phi(49) = 0,012372$.

Přesný výpočet

	1 Prom1
1	0,016762

Aproximativní výpočet

	1 Prom1
1	0,012372

Úkol 2.: Asymptotický interval spolehlivosti pro parametr ϑ alternativního rozložení
Může politická strana, pro niž se v předvolebním průzkumu vyslovilo 60 z 1000 dotázaných osob, očekávat se spolehlivostí aspoň 0,95, že by v této době ve volbách překročila 5% hranici pro vstup do parlamentu?

Návod:
Zavedeme náhodné veličiny $X_1, ..., X_{1000}$, přičemž $X_i = 1$, když i-tá osoba se vysloví pro danou politickou stranu a $X_i = 0$ jinak, i = 1, ..., 1000. Tyto náhodné veličiny tvoří náhodný výběr z rozložení $A(\vartheta)$. V tomto případě n = 1000, m = 60/1000 = 0,06, $\alpha = 0,05$, $u_{1-\alpha} = u_{0,95} = 1,645$.
Ověření podmínky $n\vartheta(1-\vartheta) > 9$: parametr ϑ neznáme, musíme ho nahradit výběrovým průměrem. Pak 1000.0,06.0,94 = 56,4 > 9.
95% levostranný interval spolehlivosti pro ϑ je
$\left(m - \sqrt{\frac{m(1-m)}{n}}u_{1-\alpha}\ ;\ \infty\right) = \left(0,06 - \sqrt{\frac{0,06(1-0,06)}{1000}}u_{0,95}\ ;\ \infty\right)$ (viz skripta Základní statistické metody, důsledek 6.3.2.2.)
Vytvoříme datový soubor o jedné proměnné a o jednom případu. Do Dlouhého jména této proměnné napíšeme =0,06-sqrt(0,06*0,94/1000)*VNormal(0,95;0;1). Vyjde 0,047647.
S pravděpodobností přibližně 0,95 tedy $\vartheta > 0,03$. Protože tento interval zahrnuje i hodnoty nižší než 0,05, nelze vyloučit, že strana získá méně než 5% hlasů.

Úkol 3: Testování hypotézy o parametru ϑ alternativního rozložení
Určitá cestovní kancelář organizuje zahraniční zájezdy podle individuálních přání zákazníků. Z několika minulých let ví, že 30% všech takto organizovaných zájezdů má za cíl zemi X. Po zhoršení politických podmínek v této zemi se cestovní kancelář obává, že se zájem o tuto zemi mezi zákazníky sníží. Ze 150 náhodně vybraných zákazníků v tomto roce má 38 za cíl právě zemi X. Potvrzují nejnovější data pokles zájmu o tuto zemi? Volte hladinu významnosti 0,05.

Návod:
Máme náhodný výběr $X_1, ..., X_{150}$ z rozložení A(0,3). Testujeme H_0: $\vartheta = 0,3$ proti levostranné alternativě H_1: $\vartheta < 0,3$. V tomto případě je testovým kritériem statistika
$T_0 = \frac{M - \vartheta}{\sqrt{\frac{\vartheta(1-\vartheta)}{n}}}$, která v případě platnosti nulové hypotézy má asymptoticky rozložení N(0,1) (viz skripta Základní statistické metody, věta 6.3.3.1.). Musíme ověřit splnění podmínky $n\vartheta(1-\vartheta) > 9$: 150.0,3.0,7 = 31,5 > 9. Vypočteme realizaci testového kritéria:
$\frac{m - \vartheta}{\sqrt{\frac{\vartheta(1-\vartheta)}{n}}} = \frac{\frac{38}{150} - 0,3}{\sqrt{\frac{0,3(1-0,3)}{150}}} = -2,4722$. Kritický obor: $W = \langle -\infty, -u_{1-\alpha}\rangle = \langle -\infty, -1,645\rangle$.
Protože testové kritérium nepatří do kritického oboru, H_0 nezamítáme na asymptotické hladině významnosti 0,05. S rizikem omylu nejvýše 5% tedy naše data neprokázala pokles zájmu zákazníků cestovní kanceláře o zemi X.
Vytvoříme datový soubor o dvou proměnných a jednom případu. Vypočteme realizaci testového kritéria tak, že do Dlouhého jména první proměnné zapíšeme odpovídající vzorec, tj. =(38/150-0,3)/sqrt(0,3*0,7/150). Do Dlouhého jména druhé proměnné napíšeme =VNormal(0,95;0;1), čímž získáme kvantil $u_{0,95}$ a testové kritérium porovnáme s opačnou hodnotou tohoto kvantilu.

	1 Prom1	2 Prom2
1	-1,24722	1,644854

Protože testové kritérium není menší než opačná hodnota příslušného kvantilu, nulovou hypotézu nezamítáme na asymptotické hladině významnosti 0,05.